

13. Yüzyılda Anadolu: Sultan 1. Alâeddin Keykubad Döneminde Öne Çıkan Mutasavvıflar

Furkan KÜL

YL, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Çorum/Türkiye,
fkul795@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9087-470X>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 18.02.2026

Kabul Tarihi: 29.04.2026

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı:

© Furkan Kül | Creative Commons Attribution – Noncommercial 4.0 (Cc By Nc) International License

Öz

13. yüzyıl Anadolu'su, siyasî istikrar arayışının, yoğun göç hareketlerinin ve dinî-tasavvufî faaliyetlerin belirgin şekilde arttığı bir tarihsel dönemi temsil etmektedir. Bu çalışma, Anadolu Selçuklu Devleti'nin en güçlü hükümdarlarından Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın (1219–1236) saltanatı sırasında Anadolu'da öne çıkan mutasavvıfların faaliyetlerini ve bu şahsiyetlerin devlet ve toplum yapısı içerisindeki rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, Keykubad döneminde tasavvuf çevrelerinin yalnızca dinî hayatın temsilcileri olarak mı kaldığını yoksa sosyal düzenin tesisinde ve siyasal meşruiyetin güçlendirilmesinde aktif bir işlev üstlenip üstlenmediğini ortaya koymaktır. Çalışma, özellikle Moğol tehdidiyle birlikte Orta Asya ve Horasan'dan Anadolu'ya yönelen sūfî ve âlim göçlerinin oluşturduğu yeni ilmî ve tasavvufî ortamı da kapsamaktadır. Araştırmada tarihsel analiz yöntemi benimsenmiş; başta dönemin kronikleri, menâkıbnâmeler ve tasavvufî kaynaklar olmak üzere birincil tarihî verilerden yararlanılmıştır. İnceleme sonucunda, Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın mutasavvıflara yönelik himayesinin yalnızca dinî hassasiyetlerden kaynaklanmadığı, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlama ve Anadolu'da siyasî istikrarı güçlendirme amacı taşıdığı tespit edilmiştir. Mutasavvıfların göçmen nüfusun uyum sürecinde rehberlik ettiği, şehirleşme ve sosyal dayanışma mekanizmalarının oluşumunda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle tasavvuf çevreleri ile devlet arasındaki karşılıklı ilişki, Anadolu'da dinî, sosyal ve kültürel yapının şekillenmesinde belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Sonuç olarak çalışma, Keykubad döneminde tasavvufun yalnızca manevî bir alanı değil, aynı zamanda siyasî ve toplumsal düzenin önemli bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Anadolu Selçuklu Devleti, Sultan 1. Alâeddin Keykubad, Tasavvuf, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahî Evran.

Atf: Kül, Furkan. "13. Yüzyılda Anadolu: Sultan 1. Alâeddin Keykubad Döneminde Öne Çıkan Mutasavvıflar". *Mersin İlahiyat Dergisi* 3 (2026), 128-145.

Anatolia in the Thirteenth Century: Prominent Sufis during the Reign of Sultan Alâeddin Keykubad 1

Furkan KÜL

Master's Degree, Hitit University Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Çorum/Türkiye.

fkul795@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9087-470X>

Research Article

History

Received: 18.02.2026

Accepted: 29.04.2026

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests:

The author declares that have no competing interests.

Copyright:

© Furkan Kül | Creative Commons Attribution - Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

Thirteenth-century Anatolia represents a historical period characterized by the search for political stability, intense migration movements, and the remarkable expansion of religious and Sufi activities. This study examines the prominent Sufi figures active in Anatolia during the reign of Sultan Alaeddin Keykubad 1 (1219–1236), one of the most powerful rulers of the Anatolian Seljuk State, and analyzes their roles within the political and social structure of the period. The primary aim of the research is to determine whether Sufi circles functioned solely as representatives of religious life or assumed active roles in the establishment of social order and the reinforcement of political legitimacy. The study also addresses the new intellectual and mystical environment shaped by the migration of Sufis and scholars from Central Asia and Khurasan to Anatolia, particularly in the context of the Mongol threat. Employing a historical analysis method, the research draws upon primary historical sources, including contemporary chronicles, hagiographical works (manâqibnâmes), and Sufi literature. The findings demonstrate that Sultan Alaeddin Keykubad's patronage of Sufis was not limited to religious sensitivity but also served broader political and social objectives aimed at strengthening social cohesion and maintaining political stability in Anatolia. Sufi figures played a significant role in guiding migrant communities, facilitating processes of social integration, and contributing to urbanization and mechanisms of social solidarity. The reciprocal relationship between the state and Sufi networks thus emerged as a decisive factor in shaping the religious, social, and cultural landscape of Anatolia. Consequently, the study concludes that Sufism during the reign of Alaeddin Keykubad functioned not only as a spiritual domain but also as a crucial component of political and social organization.

Keywords: İslamic History, Anatolian Seljuk State, Sultan Alâeddin Keykubad 1, Sufism, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahî Evran.

Cite as: Kül, Furkan. "Anatolia in the Thirteenth Century: Prominent Sufis during the Reign of Sultan Alâeddin Keykubad 1". *Mersin Theology Journal* 3 (2026), 128-145.

13. Yüzyılda Anadolu: Sultan 1. Alâeddin Keykubad Döneminde Öne Çıkan Mutasavvıflar

Giriş

13. yüzyıl Anadolu'su, siyasî dönüşümlerin, yoğun göç hareketlerinin ve dinî-tasavvufî faaliyetlerin eş zamanlı olarak şekillendirdiği kritik bir tarihsel döneme karşılık gelmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu süreçte Anadolu'da tesis ettiği siyasî istikrar, yalnızca idarî ve askerî yapının güçlenmesini değil, aynı zamanda ilmî ve tasavvufî hayatın kurumsallaşmasını da mümkün kılmıştır. Özellikle Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın (1219-1236) hükümdarlık dönemi, devlet otoritesinin güçlendiği, ekonomik refahın arttığı ve farklı sosyal grupların Selçuklu idaresi altında yeniden organize edildiği bir safha olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda tasavvuf çevrelerinin Anadolu'daki toplumsal ve kültürel dönüşüm sürecindeki rolü, dönemin sosyal yapısını anlama açısından önemli bir araştırma alanı teşkil etmektedir. Ortaçağ İslam tarihinde siyasî otorite ile dinî yapılar arasındaki ilişki çoğu zaman karşıtlık veya mesafeli tavır olarak görünmektedir. Tasavvufî çevreler genellikle siyasal alanın dışında, bireysel maneviyat merkezli oluşumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak Anadolu Selçuklu tecrübesi, bu genelleştirici yaklaşımın ötesinde daha karmaşık ve karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki modeline işaret etmektedir. Nitekim Moğol istilası sonucunda Orta Asya ve Horasan havzasından Anadolu'ya yönelen âlim ve mutasavvıf göçü, yalnızca demografik bir hareketlilik yaratmamış; aynı zamanda Anadolu'nun ilmî, kültürel ve dinî yapısında kalıcı değişimlere yol açmıştır. Bu süreçte tasavvuf çevreleri, toplumun yeniden örgütlenmesinde etkili sosyal aktörler hâline gelmiş ve devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Selçuklu yönetiminin, göçlerle gelen ilmî ve tasavvufî zümreleri iskân, himaye ve kurumsallaştırma politikaları aracılığıyla sistem içine dâhil ettiği görülmektedir. Bu durum, tasavvufun yalnızca bireysel bir manevî pratik olmadığını; sosyal dayanışma, ekonomik örgütlenme ve yerel otoritenin tesisinde işlevsel bir unsur hâline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla 13. yüzyıl Anadolu'sunda tasavvufî hareketlerin incelenmesi, yalnızca dinî tarih açısından değil, aynı zamanda siyasî ve sosyal tarih açısından da önem taşımaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde, Sultan 1. Alâeddin Keykubad dönemi üzerine yapılan çalışmaların büyük ölçüde siyasî tarih, askerî başarılar ve imar faaliyetleri etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık aynı dönemde etkinlik gösteren tasavvuf çevreleri çoğunlukla biyografik çalışmalar kapsamında ele alınmış; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) veya Ahî Evran gibi şahsiyetlerin Selçuklu siyasal yapısıyla kurdukları ilişkiler bütüncül bir analiz çerçevesinde yeterince değerlendirilmemiştir. Bu durum, devlet-tasavvuf ilişkilerinin sistematik biçimde ele alınmasına yönelik önemli bir literatür boşluğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, tasavvufî aktörleri yalnızca manevî şahsiyetler olarak değil, aynı zamanda dönemin siyasî ve toplumsal yapısı içinde konumlandırarak literatüre yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın temel problemi, Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminde tasavvuf çevreleri ile Selçuklu siyasal otoritesi arasında kurulan ilişkinin mahiyetinin ne olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede çalışma, Selçuklu yönetiminin mutasavvıflara yönelik yaklaşımının geleneksel himaye anlayışıyla mı sınırlı kaldığını, yoksa daha geniş kapsamlı bir siyasî ve toplumsal stratejinin parçası mı olduğunu sorgulamaktadır. Araştırmanın temel sorusu ise tasavvufî yapıların 13. yüzyıl Anadolu

toplumunda nasıl bir sosyal işlev üstlendiği ve bu işlevin devlet politikalarıyla hangi ölçüde ilişkili olduğudur. Çalışmada tarihsel araştırma yöntemi esas alınmıştır. Başta İbn Bîbî (ö. 684/1285'ten sonra) kroniği olmak üzere dönemin tarih kaynakları eleştirel bir okumaya tabi tutulmuş; elde edilen veriler modern tarih literatürüyle birlikte değerlendirilmiştir. Kaynaklar, üretildikleri tarihsel bağlam dikkate alınarak kronolojik ve tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntem sayesinde siyasî gelişmeler ile tasavvufî hareketlerin toplumsal karşılığı birlikte ele alınarak disiplinler arası bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Makale, giriş bölümünü takiben ilk olarak Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminin siyasî, sosyal ve kültürel arka planını ele almakta; ardından dönemin öne çıkan mutasavvıflarını örnek olaylar çerçevesinde incelemekte ve devlet-tasavvuf ilişkilerinin toplumsal yansımalarını analiz etmektedir. Böylece çalışma, 13. yüzyıl Anadolu'sunda siyasal otorite ile tasavvuf çevreleri arasındaki etkileşimi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. Sultan 1. Alâeddin Keykubad Döneminde İlim ve Kültür Hayatı

Selçuklu idaresi, kültür ve edebiyat çevrelerine mensup şahsiyetleri maddi sıkıntılardan kurtarmayı devlet politikası hâline getirmiş; bu kesimi himaye ederek onların toplumsal görünürlüğüne ve etkinliğini artırmıştır. Âlim ve ediplerin desteklenmesi sayesinde söz konusu çevrelerin ilmî ve fikrî üretimleri teşvik edilmiş, talepleri ise çoğu zaman karşılık bulmuştur.¹ Bu durum, Selçuklu iktidarının ilim ve edebiyat çevreleriyle kurduğu ilişkinin tesadüfi değil, bilinçli ve sürdürülebilir bir himaye sistemi üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Saray çevresinde teşekkül eden bu koruyucu mekanizma, âlim ve ediplerin sadece maddi bakımdan güvence altına alınmasını değil, aynı zamanda devletin ideolojik ve kültürel çerçevesinin şekillendirilmesinde aktif rol almalarını da mümkün kılmıştır.

Öte yandan söz konusu himaye politikası, kültürel üretimin merkezî iktidarla doğrudan temas hâlinde gerçekleşmesine zemin hazırlamış; böylece ilmî faaliyetler saray çevresiyle sınırlı kalmayarak medrese ve vakıf kurumları aracılığıyla daha geniş bir toplumsal tabana yayılma imkânı bulmuştur. Bu gelişme, Selçuklu döneminde bilginin dolaşımını hızlandırmış ve entelektüel hayatın kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla âlim ve ediplerin desteklenmesi, yalnızca bireysel bir koruma pratiği olarak değil, devletin kültürel hegemonyasını tesis etmeye yönelik stratejik bir tercih olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Selçuklu idaresinin ilim çevrelerine yönelik politikası, siyasi iktidarın kendisini meşru kılma ve sürekliliğini sağlama çabasının önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Bu genel çerçeve, Selçuklu iktidarının ilim ve kültüre verdiği önemin yalnızca kurumsal düzeyde kalmadığını, aynı zamanda bizzat sultanların şahsî formasyonlarında da belirleyici olduğunu göstermektedir. Nitekim Selçuklu hükümdarlarının ilmî ve kültürel çevrelerle kurdukları yakın ilişki, onların eğitim süreçlerine de yansımıştır. Bu durum özellikle Sultan 1. Alâeddin Keykubad örneğinde açık biçimde gözlemlenmektedir. 1. Alâeddin Keykubad iyi bir entelektüel donanıma sahip olarak yetişmiştir. 1. Alâeddin Keykubad, gençlik yıllarında Konya ve İstanbul'da geçirdiği süreçte, siyasî şartların da etkisiyle farklı kültürel çevrelerle temas kurmuş; bu durum onun entelektüel birikiminin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.² 1. Alâeddin

¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023), 246; Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/359; Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 466.

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971), 391; Zeki Atçeken - Yaşar Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 278.

Keykubad'ın Sahip olduğu entelektüel donanım, onun siyasi şahsiyetine de yansımış; özellikle tarih ilmine duyduğu ilgi, dikkat çekici bir boyut kazanmıştır.³ 1. Alâeddin Keykubad'ın, geçmiş dönemlerde yaşamış hükümdarların ve meliklerin hayatlarını konu edinen eserleri dikkatle incelediği,⁴ bu yolla tarihsel tecrübeden istifade etmeye çalıştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra şiire özel bir ilgi duyduğu, iyi derecede Farsça bilmesi⁵ sayesinde edebî eserlerini de bu dilde kaleme aldığı bilinmektedir. Kaynaklar, 1. Alâeddin Keykubad'ın sanata ve zanaata yönelik ilgisinin de oldukça geniş bir yelpazeye yayıldığı göstermektedir. Müzik, mimarlık, kuyumculuk, bıçakçılık, bakırcılık, resim ve dericilik gibi farklı alanlarda bilgi sahibi olması, onun çok yönlü bir kültürel formasyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Kimyâ-yı Sa'âdet*⁶ ve Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) *Siyasetnâme*⁷ adlı eserlerini dikkatle okuduğu, bu metinlerden siyasi ve ahlaki anlamda istifade ettiği anlaşılmaktadır.⁸ Kaynaklar, Alâeddin Keykubad'ın Arapça'yı anlayacak düzeyde, Rumca ve Farsça'yı ise ileri seviyede konuşabildiğini göstermektedir.⁹ Söz konusu dil yetkinliği, Alâeddin Keykubad'ın farklı kültürel çevrelerle iletişim kurabilmesini ve diplomatik ilişkilerde etkin bir aktör olarak öne çıkmasını da mümkün kılmıştır.

Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın şahsî entelektüel birikiminin, dönemin ilmî ve kültürel atmosferini şekillendiren temel dinamiklerden biri olduğunu göstermektedir. Sultanın tarih, edebiyat ve ahlâk alanlarına duyduğu ilgi, yalnızca bireysel bir merakın ötesine geçerek, saray çevresinde teşekkül eden kültürel ortamın belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu durum, 1. Alâeddin Keykubad döneminde ilmî ve kültürel faaliyetlerin devlet eliyle teşvik edilmesini kolaylaştırmış; sultanın şahsî yönelimi ile kurumsal politikalar arasında dikkat çekici bir paralellik ortaya çıkarmıştır. Öte yandan 1. Alâeddin Keykubad'ın çok yönlü kültürel donanımı ve farklı dillere vukufiyeti, onun farklı ilim çevreleriyle doğrudan temas kurabilmesini mümkün kılmış; bu da saray merkezli entelektüel etkileşimi güçlendirmiştir. Böylece ilim adamları ve edipler, yalnızca himaye edilen bir zümre olarak değil, aynı zamanda doğrudan sultanla iletişim kurabilen ve fikirlerini aktarabilen aktörler hâline gelmiştir. Bu etkileşim, ilmî üretimin niteliğini artırmış ve kültürel hayatın canlılık kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Keykubad dönemi, Selçuklu tarihinde ilim ve kültür hayatının kurumsallaştığı, medrese, vakıf ve saray çevresinde yoğunlaşan faaliyetlerin sistematik bir yapıya kavuştuğu bir safha olarak değerlendirilebilir. Sultanın şahsî ilgileriyle beslenen bu ortam, ilmî üretimin nicelik ve nitelik bakımından artmasına katkı sağlamış; Anadolu'nun önemli bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Alâeddin Keykubad'ın

³ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 2*, çev. Ali Öngül (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2017), 2/73.

⁴ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, çev. Abdullah Bakır (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009), 352; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 251.

⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 391.

⁶ Muhammed Gazzâlî (1058 - 1111) tarafından 1096-1106 yılları arasında Farsça olarak kaleme alınmış, ahlâkî ve dinî muhtevalı bir eserdir.

⁷ Veya Siyerü'l-Mülük: Büyük Selçukluların ünlü veziri Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) vezirliği sırasında geçirdiği tecrübeleri konu alan kitaptır.

⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 251-252; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 2*, 2/73; Sümer, "Keykubad I", 25/359; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 392; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 23; Atçeken - Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, 278.

⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 391.

entelektüel formasyonu, onun dönemindeki ilmî ve kültürel canlılığın anlaşılmasında anahtar bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Sultan 1. Alâeddin Keykubad Dönemi Anadolu'da Siyasî ve Sosyal Hayat

Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlık dönemi (1219–1236), Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi ve iktisadi açıdan en parlak safhalarından biri olarak değerlendirilmektedir.¹⁰ Bu dönemde Anadolu'da siyasi birliğin büyük ölçüde tesis edilmesiyle birlikte, fetih hareketleri devletin ekonomik yapısını da doğrudan etkilemiştir. Bununla birlikte, Antalya'nın 1207'de ve Sinop'un 1214'te Selçuklu hâkimiyetine girmesi gibi gelişmeler, önceki dönemde deniz ticaretine açılan kapıların aralanmasını sağlamış; 1. Alâeddin Keykubad devrinde ise bu imkânlar daha sistemli bir şekilde değerlendirilerek Anadolu'nun uluslararası ticaret ağlarına eklenmesi mümkün olmuştur.¹¹ Selçuklu idaresi bu süreçte komşu devletlerle ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik barışçıl ve teşvik edici bir siyaset izlemiştir.¹² Öte yandan ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla madencilik faaliyetleri teşvik edilmiş, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için kervansaraylar, zaviyeler ve hangâhlar inşa edilmiştir.¹³ Bu yapılar aracılığıyla tüccarların güvenliği teminat altına alınmış, ticaretin kesintisiz şekilde sürdürülmesi hedeflenmiştir. Alınan bu tedbirler sayesinde Anadolu, 1. Alâeddin Keykubad devrinde mamur ve müreffeh bir coğrafya hâline gelmiş; ekonomik canlılık toplumsal refahı da beraberinde getirmiştir.¹⁴

Söz konusu istikrar ortamı, sultanın dış tehditlere karşı daha etkin ve planlı bir siyaset izlemesine de imkân tanımıştır. Nitekim yaklaşan Moğol tehlikesine karşı doğu sınırlarını tahkim etmeye yönelik tedbirler alınırken, Hârizmşahlar Devleti hükümdarı Celâleddin Mengüberti'nin Ahlat'a yönelttiği saldırı üzerine Selçuklu ordusuyla harekete geçilmiştir. Yassıçemen'de 1230 yılında gerçekleşen mücadelede kesin bir üstünlük sağlanmış ve Celâleddin Mengüberti mağlup edilmiştir.¹⁵ Bu zaferin ardından izlenen siyaset, askeri başarıyı uzun vadeli istikrara dönüştürmeyi hedefleyen uzlaştırıcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Hârizmlilere iyi davranılmış, beylerine çeşitli iktalar verilerek ülkenin doğu bölgelerine iskân edilmeleri sağlanmıştır.¹⁶ Bu uygulama, hem sınır bölgelerinin askerî bakımdan güçlendirilmesine katkı sağlamış hem de Selçuklu idaresine bağlı yeni unsurların sisteme entegre edilmesini mümkün kılmıştır.

Dönemin en önemli siyasal meselelerinden biri Moğol tehdididir. 1. Alâeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına çıktığı sırada Moğollar, Doğu coğrafyasında geniş çaplı tahribatlara yol açan fetih hareketleri yürütmekteydi. Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Sultan, bu tehdidin zamanla Anadolu'ya da yöneleceğinin farkındaydı. Bu nedenle muhtemel bir Moğol saldırısına karşı askerî ve idarî tedbirler almaya yönelmiştir. Öte yandan Moğol istilası, Orta Asya'dan batıya doğru yeni ve yoğun bir göç dalgasını tetiklemiş; özellikle Anadolu, bu göç hareketlerinden doğrudan etkilenmiştir.¹⁷ Söz konusu

¹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 395; Atçeken - Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, 279; Furkan Kül, "Anadolu Selçuklu Medreseleri: Konya Örneği Üzerinden Bir İnceleme", *Mersin İlahiyat Dergisi* 1/1 (Eylül 2025), 131.

¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 169-182.

¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 395.

¹³ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 396.

¹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 399.

¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 397; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi* 2, 2/67; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (İstanbul: E Yayınları, 1994), 138; Atçeken - Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, 275.

¹⁶ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi* 2, 2/69.

¹⁷ Osman Çetin, "Sultan I. Âlâeddin Keykubâd ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Ocak 1992), 110.

tehdit karşısında Anadolu Selçuklu Sultanı 1. Alâeddin Keykubad, ülkenin güvenliğini teminat altına almak amacıyla harekete geçmiştir. Moğol tehlikesinin giderek Anadolu'ya yaklaşması üzerine, özellikle Orta Anadolu'yu kapsayan bölgede savunma tedbirlerini artırmaya yönelmiştir. Bu çerçevede Konya, Kayseri ve Sivas gibi stratejik öneme sahip şehirlerdeki surların tahkim edilmesi, mevcut savunma yapılarının onarılması ve ilave güvenlik önlemlerinin alınması için kapsamlı çalışmalar başlatmıştır. Nitekim Sultan, başkent Konya'nın surlarını yeniden inşa ettirerek muhtemel bir saldırıya karşı şehrin savunma kapasitesini güçlendirmeyi hedeflemiştir.¹⁸ 1. Alâeddin Keykubad'a göre bu şehirlerin, halkın huzur ve güven içinde yaşamını sürdürebileceği merkezler olmasının yanı sıra, ileride vuku bulabilecek bir istila karşısında da dirençli ve sağlam bir duruş sergilemesi gerekmektedir.

Sultan 1. Alâeddin Keykubad, ileri görüşlü, stratejik düşünme yeteneğine sahip ve kararlarında tutarlılık gösteren bir hükümdar olarak dönemin diğer yöneticileri arasında temayüz etmektedir. Özellikle muhtemel tehditleri öngörebilme kabiliyeti sayesinde, karşı karşıya kalılabilecek tehlikelere karşı tedbir almaya önem veren bir yönetim anlayışı benimsemiştir.¹⁹ Sultan 1. Alâeddin Keykubad, ileri görüşlü ve temkinli yönetim anlayışının bir gereği olarak tahta çıkar çıkmaz dış siyasette de dengeli ve stratejik adımlar atmıştır. Bu kapsamda, selefiyle çeşitli siyasi çekişmeler yaşamış olan Urfa, Harran, Silvan ve Ahlat hâkimi Eyyûbî meliki Melik Eşref (ö. 635/1237) ile ittifak kurarak önemli bir anlaşmaya imza atmıştır.²⁰ Taraflar arasında iyi niyet ve karşılıklı destek esasına dayanan bu anlaşma ile yeni bir barış süreci başlamıştır. Özellikle Moğol tehdidinin giderek belirginleştiği bir dönemde, Sultan Keykubad'ın güçlü komşu devletlerle ittifaklar kurma yönündeki bu girişimi, onun tehditleri önceden öngörebilen ve tedbir almaya dayalı siyaset anlayışının somut bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Melik Eşref ile yapılan anlaşma, bu stratejik politikanın ilk ve en dikkat çekici örneklerinden biridir.

Moğol tehdidinin giderek belirginleştiği bu süreçte Sultan 1. Alâeddin Keykubad, Anadolu'nun doğu sınırlarında ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı savunma hattını güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede, Moğolların ilerleyişini durdurmak ve olası saldırıları sınırların dışında karşılayabilmek amacıyla Eyyûbîler ile daha kapsamlı bir iş birliği tesis etmeye çalışmış; ancak söz konusu girişimler arzu edilen sonucu vermemiştir. Nitekim 1231 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Eyyûbî ve Artuklu şehirlerine yönelen Moğol akınları, bir yıl sonra Anadolu Selçuklu topraklarında da doğrudan hissedilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda küçük bir Moğol birliği Sivas'a kadar ilerleyerek şehirde ciddi bir saldırı gerçekleştirmiştir. Söz konusu saldırı sırasında büyük çaplı tahribat meydana gelmiş, çok sayıda insan ve hayvan hayatını kaybetmiş; Moğol birlikleri geçtikleri güzergâhlarda yoğun yağma ve yıkıma sebep olmuştur. Olayın haberini alan Sultan 1. Alâeddin Keykubad, durumu yerinde tespit etmek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla Emir Kemâleddîn Kamyar'ı (ö.635/636/1238) seçkin askerlerden oluşan tam teçizatlı bir kuvvetle bölgeye sevk etmiştir. Kemâleddîn Kamyar, Sivas'a ulaştığında Moğol

¹⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fi'l-umûri'l-Âlâ'iyye*, 275-278; Galip Bingöl - Hasan Çopur, "Alâeddin Keykubad ve Moğollar: Savaş ve Barış Arasında Stratejik Bir Denge", *Anadolu Mecmuası* 4/10 (Kasım 2025), 4.

¹⁹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 25; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fi'l-umûri'l-Âlâ'iyye*, 248; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk - Name*, çev. Erdoğan Merçil (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977), 2/152; Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ali Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950), 2/536; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 2*, 2/73; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran (Ankara: Onur Yayınları, 2018), 53.

²⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, 16.

öncü birliklerinin bölgeden çekildiğini tespit etmiş; ancak ihtiyatlı bir tutum benimseyerek muhtemel pusu ve tuzak ihtimallerine karşı keşif faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kapsamda Erzurum'a kadar ilerleyen Kamyar, oluşturduğu haber alma ağı ve gönderdiği casuslar vasıtasıyla Moğol kuvvetlerinin sayıca sınırlı olduğunu, yağma ve esir alma faaliyetlerini tamamladıktan sonra Tunus Derbendi'ni geçerek Mugan sahasına yöneldiklerini öğrenmiştir.²¹

Sultan 1. Alâeddin Keykubad, ileri görüşlü ve temkinli siyaset anlayışı çerçevesinde Moğol tehdidini erken dönemde doğru şekilde tahlil etmiş ve bu doğrultuda çok yönlü bir strateji geliştirmiştir. Hem iç savunma tedbirlerini güçlendirerek stratejik şehirlerin surlarını tahkim etmiş hem de dış politikada güçlü komşu devletlerle ittifaklar kurmaya yönelmiştir. Özellikle Eyyûbîlerle tesis edilen diplomatik ilişkiler, Sultan'ın tehditleri yalnızca askerî yollarla değil, aynı zamanda siyasal ve diplomatik araçlarla da bertaraf etmeyi hedeflediğini göstermektedir. Moğol akınlarının Anadolu sınırlarına ulaşması ve Sivas örneğinde olduğu gibi fiilî saldırıların yaşanması, Sultan'ın bu öngörüsünün ne derece isabetli olduğunu ortaya koymuştur. Bu süreçte hem askerî tedbirleri devreye sokmuş hem de durumu yerinde tespit etmek üzere güvenilir komutanlarını bölgeye sevk ederek gelişmeleri yakından takip etmiştir. Neticede Keykubad, Moğolların güç ve hâkimiyet arayışını gerçekçi biçimde değerlendirerek, doğrudan büyük çaplı bir savaşa girişmektense halkın huzurunu ve devletin bekasını önceleyen dengeli bir politika benimsemiş; savaş yerine diplomatik ve tedbir odaklı bir yaklaşımı tercih etmiştir.²² Bu tutum, onun sadece askerî bir lider değil, aynı zamanda krizleri öngörebilen ve yönetebilen güçlü bir devlet adamı olduğunu açıkça göstermektedir.

Dönemin siyasî gelişmeleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin toplumsal yapısını doğrudan etkilemiş ve sosyal hayatın şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle Moğol tehdidi ve buna bağlı olarak yaşanan göç hareketleri, Anadolu'nun demografik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır.²³ Bu süreçte Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelen yeni nüfus grupları, şehirlerin sosyal dokusunu yeniden biçimlendirmiş; yerleşik halk ile göçebe unsurlar arasında yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkmıştır. Öte yandan şehirleşme faaliyetleri, ticaretin canlanması ve vakıf kurumlarının yaygınlaşması, sosyal hayatın kurumsal temellerini güçlendirmiştir. Bu genel çerçeve içerisinde, Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminde sağlanan siyasî istikrar, söz konusu toplumsal dönüşümü daha da hızlandırmıştır. Bu dönemde tesis edilen siyasî istikrar, Anadolu'nun güvenli ve müreffeh bir coğrafya hâline gelmesine zemin hazırlamış, bu durum sosyal ve kültürel hayat üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Özellikle Moğol istilası sebebiyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Türkistanlı ve İranlı âlimler, şairler, edipler ve sanatkârlar Anadolu'ya yönelmiş; Sultan tarafından himaye edilerek çeşitli şehirlerde iskân edilmişlerdir.²⁴ Bu entelektüel göç hareketi, Anadolu'da Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sağlamış, ilmî ve sanatsal faaliyetlerin canlanmasına vesile olmuştur.

Aynı süreçte Moğollardan kaçan göçebe Türkmen topluluklarının da Anadolu'ya yerleşmesi, bölgenin demografik yapısında belirgin değişimlere yol açmıştır. Sultan Keykubad, farklı sosyal grupların uyum içinde yaşayabileceği bir ortam oluşturmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda şehirlerin imarına özel önem vermiştir. Büyük Selçuklu şehirlerinin sağlam surlarla çevrilmesi, cami, medrese, köprü, tersane ve darüşşifa gibi

²¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 410-411.

²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 387.

²³ Mehmet Saffet Sarıkaya, "13. Yüzyıl Türkiye'sinde Dini-Tasavvufi Hayat ve Hacı Bektaş Veli", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 102 (Haziran 2022), 214-215.

²⁴ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 466.

kamusal yapıların inşa edilmesi, devletin sosyal refahı önceleyen anlayışını yansıtmaktadır. Bu kapsamda özellikle Alâiyye (Alanya), Beyşehir Gölü kıyısındaki Kubadâbâd Sarayı, Kayseri'deki Keykubadiyye Sarayı ve Konya'daki saraylar ile Sultan tarafından yaptırılan Darüşşifâ-yı Alâî, dönemin mimari ve sosyal anlayışını yansıtan seçkin eserler arasında yer almaktadır.²⁵ Nitekim Bahâeddin Veled'in (ö. 628/1231) Konya'ya yerleşmesiyle birlikte şehirde oluşan ilmî ve tasavvufî ortam, ilerleyen süreçte Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) temsil ettiği düşünce geleneğinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, Anadolu'nun yalnızca siyasî değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel bir cazibe merkezi hâline geldiğini göstermektedir.²⁶ Bütün bu gelişmeler, 1. Alâeddin Keykubad döneminde sosyal hayatın çok yönlü bir dönüşüm geçirdiğini, devletin güvenlik politikaları ile kültürel himaye anlayışının birbirini tamamladığını ve Anadolu'nun bir ilim ve kültür merkezi hâline gelme sürecinin hız kazandığını ortaya koymaktadır.

Sosyal hayatın dönüşüm geçirdiği bu süreçte ekonomik yapıda da dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu Selçuklu Devleti, ticaret ve refah açısından bölgenin önde gelen siyasî güçlerinden biri hâline gelmiştir. Bu süreçte ticari faaliyetlerin güvence altına alınması amacıyla, zarar gören tüccarların mallarının devlet tarafından tazmin edilmesini öngören bir tür devlet sigortası uygulaması hayata geçirilmiştir. Ayrıca ana ticaret yolları üzerinde inşa ettirilen çok sayıda kervansaray, ticaretin canlanmasına ve güvenli bir şekilde sürdürülmesine önemli katkılar sağlamıştır. Söz konusu konaklama merkezlerinde yolculara, din, sosyal statü ve ekonomik durum ayrımı gözetilmeksizin ücretsiz ve eşit miktarda yiyecek ikram edilmesi; bunun yanı sıra hayvanlarının bakımının da karşılanması, Selçuklu sosyal anlayışının hayırseverlik ve insani değerler temelinde şekillendiğini göstermektedir.²⁷ Bu uygulamalar, devletin yalnızca ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı da önceleyen bir politika izlediğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede Sultan 1. Alâeddin Keykubad dönemi, siyasî istikrarın sosyal ve ekonomik yapıyla bütünleştiği, göç hareketleri, imar faaliyetleri ve ticaret politikaları sayesinde Anadolu'nun çok yönlü bir dönüşüm geçirdiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Söz konusu gelişmeler, Selçuklu Devleti'nin yalnızca askerî ve siyasî bir güç olmanın ötesinde, güçlü bir toplumsal ve ekonomik düzen inşa etmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Alaeddin Keykubad Dönemi Anadolu'da Tasavvuf ve Mutasavvıflar

13. yüzyılda yaşanan yoğun göç hareketleriyle birlikte Anadolu, farklı tasavvufî çevrelerden gelen şeyh ve dervişlerin yerleştiği önemli bir merkez hâline gelmiştir. Bu dönemde Kübreviyye, Evhadiyye, Kalenderiyye, Sühreverdiyye gibi çeşitli tarikat ve tasavvufî akımlar Anadolu coğrafyasında etkili olmaya başlamıştır. Özellikle Moğol istilası öncesinde ve istila sürecinde Türkistan, Hârizm ve Horasan bölgelerinden ayrılmak zorunda kalan çok sayıda mutasavvıf, âlim, derviş ve şeyh Anadolu'ya yönelmiş ve burada kalıcı olarak iskân edilmiştir. Söz konusu zümrelerin Anadolu'da kurdukları tekke ve zaviyeler, yalnızca dinî hayatın değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapının da şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır.²⁸ Bu kurumlar, halkın manevî eğitimine katkı sağladığı gibi, toplumsal dayanışmanın güçlenmesine ve kültürel etkileşimin artmasına

²⁵ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 466-467.

²⁶ Atçeken - Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, 278-279.

²⁷ Atçeken - Bedirhan, *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, 279.

²⁸ Havva Nur Turgut, *1. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 44.

da zemin hazırlamıştır. Böylece 13. yüzyıl Anadolu'sunda tasavvufî hareketler, sosyal, ekonomik ve dinî hayat üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır.

Bu genel çerçeve içerisinde, 13. yüzyılda Anadolu'ya yön veren tasavvufî hareketlerin somut temsilcileri olan mutasavvıfların faaliyetleri ayrı bir önem arz etmektedir. Zira söz konusu şahsiyetler, yalnızca bireysel manevî rehberlikleriyle değil, kurdukları kurumlar ve yetiştirdikleri müritler aracılığıyla da dönemin dinî ve sosyal hayatının şekillenmesinde belirleyici rol oynamışlardır. Bu sebeple aşağıda, Sultan 1. Alâeddin Keykubad devrinde yaşamış ve Anadolu tasavvuf geleneğinde iz bırakmış önde gelen mutasavvıflar başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

3.1. Necmeddîn-i Dâye

573/1177 yılında Rey'de dünyaya gelen mutasavvıf,²⁹ kaynaklarda Necmeddîn-i Râzî adıyla anılmaktadır. "Necmeddîn" ismini, tasavvufî eserlerinde mahlas olarak kullandığı "Necm/Necmâ" kelimesinden aldığı anlaşılmaktadır. "Dâye" lakabı ise, yetiştirdiği çok sayıdaki müride işaret etmekte olup onun irşad faaliyetlerindeki etkin rolünü yansıtmaktadır.³⁰ Bu yönüyle Necmeddîn-i Râzî, dönemin önde gelen tasavvuf ehli arasında müstesna bir yere sahiptir.

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Rey'de geçiren Necmeddîn-i Dâye'nin kaleme aldığı eserlerden hareketle, başta Arap dili ve belâgat olmak üzere döneminin geçerli aklî ve naklî ilimlerinde sağlam bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Henüz on altı-on yedi yaşlarında (590/1193), hem ilmî ve manevî bakımdan kendisini geliştirme arzusu hem de tasavvuf yolundaki seyr ü sülûkunu tamamlamak istemesi onu uzun bir yolculuğa sevk etmiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde Rey'de mezhep çatışmalarının yoğunlaşması ve şehrin Selçuklular ile Hârizmşahlar arasındaki siyasî mücadelelere sahne olması da bu kararında etkili olmuştur. Bu sebeple doğup büyüdüğü topraklardan ayrılan Necmeddîn-i Dâye, hayatının sonuna kadar sürecek seyahatlerine başlamış; Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Anadolu, Azerbaycan, Errân, Horasan ve Hârizm gibi bölgeleri dolaşarak ilmî ve tasavvufî faaliyetlerde bulunmuştur.³¹

13. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol istilasının İran ve Horasan havzasında yol açtığı yıkım, dönemin birçok âlim ve mutasavvıfı gibi Necmeddîn-i Râzî'nin hayatında da derin izler bırakmıştır. 617/1220 yılı itibarıyla Moğol saldırılarının şiddetlenmesi üzerine Rey'den ayrılmak zorunda kalan Dâye, kısa süre Hemedan'da bulunmuş, ancak istilanın bu bölgeye de ulaşmasıyla güvenli bölgelere yönelmiştir. Bu süreçte ilmî faaliyetlerini sürdürmekte zorlanan Râzî, siyasî istikrarsızlık, savaş ortamı ve toplumsal çözülmenin etkisiyle uzun süren göç hareketlerine katılmıştır. Nitekim kaynaklarda Moğol ilerleyişinin şehirleri harabeye çevirdiği, büyük nüfus kayıplarına yol açtığı ve ilmî çevrelerin dağılmasına sebep olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu şartlar altında Necmeddîn-i Râzî'nin de Hemedan'dan ayrılarak Irak ve Anadolu istikametine yönelmesi, sadece bireysel bir tercih değil, dönemin genel sosyo-politik şartlarının zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.³²

²⁹ Mehmet Okuyan, "Necmüddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 109.

³⁰ Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/496.

³¹ Derya Örs, "Necmüddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/6 (2002), 22.

³² Eyyüp Yılmaz, "Moğol İstilâsı Sürecinde Kübrevî Bir Derviş: Necmeddîn-i Dâye'nin Gözüyle Ortaçağ Anadolu'suna Dair Bazı Değerlendirmeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 54 (Haziran 2022), 47; Turgut, *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*, 85-86.

Necmeddîn-i Râzî, Anadolu'ya yönelişinin ardından Malatya'da Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın yakın çevresinde yer alan Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234) ile görüşmüş ve onun aracılığıyla Anadolu Selçuklu Sultanı 1. Alâeddin Keykubad'a hitaben bir tavsiye mektubu temin etmiştir. Bu temas, Râzî'nin Selçuklu siyasal çevreleriyle ilişki kurmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim 618 yılı Ramazan ayında (Kasım 1221) Kayseri'ye ulaşan Dâye, kısa süre sonra ilmî ve tasavvufî birikimini yansıtan en önemli eserlerinden biri olan *Mirsâdü'l-İbâd*'ı 620/1223 yılında Sivas'ta Sultan 1. Alâeddin Keykubad'a takdim etmiştir.³³ Bu takdim İbn Bîbî'de şu şekilde anlatılmaktadır:

Dâye, Sultan'ın yanına varınca Sultan ona aşırı derecede ilgi ve iltifatta bulundu. Kitabını her harfî karşılığında ödemedede bulunarak onu büyük bir servete kavuşturdu. Onu saltanat sarayının lütuflarına şükreden ve sultanın iyiliklerini anlatan biri olarak hilafet makamına geri gönderdi.³⁴

Necmeddîn-i Dâye, Orta Anadolu'daki faaliyetlerini yaklaşık üç yıl sürdürdükten sonra 621/1224 yılında Mengüçüklü hâkimi Alâeddin Dâvud Şah'ın idaresindeki Erzincan'a intikal etmiştir. Bu dönemde, tasavvufî düşüncelerini içeren *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* adlı eserini söz konusu hükümdar adına kaleme almıştır. Ancak Erzincan'da arzu ettiği ilmî ve siyasî ilgiyi görememesi üzerine, Abbâsî hilafet çevresinde görev almak amacıyla Anadolu'dan ayrılarak Bağdat'a yönelmiştir. 622/1225 yılında Halife Zâhir-Biemrillâh tarafından Tebriz'e, Hârizmşahlar hükümdarı Celâleddîn'e elçi olarak gönderilen Dâye, bu vesileyle bir süre Tebriz'de ikamet etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise hayatının yaklaşık son otuz yıllık dönemini Bağdat'ta geçirmiştir. 654/1256 yılında burada vefat eden Necmeddîn-i Dâye, Şûnîziyye Mezarlığı'nda Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ve Serî es-Sakatî'nin (ö. 251/865) kabirlerinin yakınına defnedilmiştir.³⁵ Sonuç olarak Necmeddîn-i Râzî'nin hayatı, 13. yüzyılda Moğol istilasının ilmî ve tasavvufî çevreler üzerindeki etkilerini somut biçimde yansıtmaktadır.

3.2. Ahî Evran

Esas ismi Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olan ancak tarih kaynaklarında daha çok Ahî Evran (Evren) ismiyle anılmaktadır. Tarihî bir şahsiyet olmasına rağmen, hayatına dair bilgiler büyük ölçüde menkıbevî anlatılarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum, onun gerçek kişiliğinin zamanla efsanevi unsurlar arasında silikleşmesine yol açmıştır. "Gök, kâinat" ile "yılan, ejderha" anlamlarını ihtiva eden Evran ismi ise, Ahî Evran'a atfedilen sembolik ve mitolojik unsurların oluşmasında etkili olmuş; böylece şahsiyeti etrafında güçlü bir efsanevi kimlik inşa edilmiştir.³⁶

Selçuklu dönemi ilim ve düşünce hayatının önde gelen simalarından biri olan Ahî Evran, yalnızca tasavvufî kimliğiyle değil, aynı zamanda entelektüel birikimi ve toplumsal etkisiyle de temayüz etmiştir. Yaşadığı çağda şekillenen siyasî ve fikrî akımlar içerisinde aktif bir rol üstlenmiş; ilmî faaliyetleri, teşkilatçı yönü ve toplumsal projeleriyle geniş kitleler üzerinde etkili olmuştur. Bu yönüyle Ahî Evran, dönemin düşünsel atmosferini belirleyen ve sosyal yapının şekillenmesine katkı sağlayan müstesna şahsiyetler arasında

³³ Hatice Çubukcu, "Necmeddîn-i Dâye Râzî'nin (ö. 654/1256) Mebde ve Meâd Anlayışında Nefsin Yeri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 204; Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", 32/496.

³⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 258.

³⁵ Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", 32/496; Örs, "Necmüddîn-i Râzî", 25; Okuyan, "Necmüddin Daye ve Tasavvufi Tefsiri", 111.

³⁶ İlhan Şahin, "Ahî Evran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/529.

yer almaktadır. İran'ın Batı Azerbaycan bölgesinde yer alan Hoy kasabasına 11. yüzyılda yerleşmiş Türkmen bir ailenin çocuğu olarak 566/1171 yılında dünyaya gelen Ahî Evran, doğduğu yere nispetle kaynaklarda "Hoî" şeklinde nisbelenmiştir. Künyesi "hakikatlerin babası" anlamına gelen Ebû'l-Hakaik olup, "Nasîruddîn" lakabı ise İslâm'a ve Müslümanlara yönelik hizmetleri dolayısıyla kendisine verilmiştir. Bu unvanlar, onun hem ilmî hem de ahlâkî otoritesini yansıtan sembolik göstergeler olarak değerlendirilebilir.³⁷

Ahî Evran, 601/1204 yılında kayınpederi ve aynı zamanda mürşidi olan Şeyh Evhadü'd-dîn-i Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya gelerek Kayseri'ye yerleşmiştir. Bu tarihten itibaren Anadolu'daki ilmî ve tasavvufî faaliyetlerin içinde aktif bir şekilde yer almıştır. Onun faaliyet gösterdiği dönem, Anadolu Selçuklu Devleti'nde sırasıyla 1. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1. İzzeddin Keykâvus ve 1. Alâeddin Keykubad'ın hüküm sürdüğü yıllara tekabül etmektedir. Bu süreçte Selçuklu yönetiminin, İslâm dünyasındaki fütüvvet teşkilatlarını kendi otoritesi altında toplamak isteyen Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh ile yakın ve çok yönlü ilişkiler kurduğu görülmektedir. Halifenin fütüvvet hareketini merkezîleştirme çabaları, Anadolu'daki tasavvuf çevreleri ve özellikle Ahîlik teşkilatı üzerinde de etkili olmuş; Ahî Evran bu bağlamda hem siyasî hem de kültürel ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir aktör hâline gelmiştir. Bu durum, onun sadece bir mutasavvıf değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve kurumsal yapısında belirleyici rol oynayan bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.³⁸

Ahî Evran'ın güçlü teşkilatçı kimliği, Selçuklu idaresi tarafından da desteklenmiş ve bu durum Ahî teşkilâtının kurumsal bir yapı kazanmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin sosyo-kültürel, siyasî ve ekonomik şartları, söz konusu teşkilâtın kısa süre içerisinde yaygınlık kazanarak güçlenmesini ve toplum nezdinde etkin bir konuma ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle şehirleşmenin artması, ticaret hayatının canlanması ve zanaatkâr sınıfının örgütlenme ihtiyacı, Ahîlik kurumunun toplumsal karşılık bulmasını sağlayan temel etkenler arasında yer almıştır. Bu yönüyle Ahî Teşkilâtı, yalnızca meslekî bir örgütlenme değil, aynı zamanda ahlâkî, dinî ve sosyal değerleri esas alan çok boyutlu bir yapı olarak Anadolu toplumunda önemli bir işlev üstlenmiştir.

Sultan 1. Alâeddin Keykubad'ın Ahîler ile kurduğu olumlu ve destekleyici ilişkiler, Ahîliğin başta Konya olmak üzere Anadolu'nun pek çok şehrinde daha geniş bir alana yayılmasına imkân sağlamıştır. Bu süreçte Ahî Evran, Selçuklu yönetiminin himayesi altında faaliyetlerini huzurlu bir ortamda sürdürmüş; Sultan'dan gördüğü maddî ve manevî destek sayesinde ilmî ve tasavvufî çalışmalarına yoğunlaşabilmiştir. Nitekim kaleme aldığı bazı eserleri Sultan 1. Alâeddin Keykubad'a ithaf etmesi, aralarındaki yakın ilişkinin ve karşılıklı hürmetin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Selçuklu idaresinin Ahîlik teşkilâtına verdiği önemi ve söz konusu yapının devlet nezdindeki meşruiyetini ortaya koyması bakımından da dikkat çekicidir.

1243 yılında Moğol ordularının Kayseri'yi kuşatması³⁹ sırasında Ahî teşkilâtının şehir savunmasına fiilen katılması,⁴⁰ bu yapının yalnızca ekonomik ve tasavvufî bir örgütlenme olmadığını, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden aktif bir güç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ahîlerin bu kritik süreçte şehrin müdafaasına destek vermeleri, teşkilâtın Selçuklu toplum yapısı içerisindeki stratejik konumunu ve devletle

³⁷ Mikail Bayram, *Ahi Evren Mevlana Mücadelesi* (Konya: NKM Yayınları, 2012), 50; Harun Yıldız, "Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 61 (Ocak 2013), 193.

³⁸ Turgut, *1. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*, 78.

³⁹ Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi*, 2/542; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 502-504.

⁴⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, 502; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 440.

kurduğu güçlü iş birliğini somut biçimde göstermektedir. Bu tavır, Ahîliğin gerektiğinde askerî ve siyasî sorumluluk üstlenebilen dinamik bir yapı olduğunu da ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Ahî Evran'ın 25'e yakın eseri bulunmaktadır. Bunlar; *Metâli'u'l-Îmân*, *Tebsiratü'l-Mübtedî*, *el-Menâhicü's-Seyfiyye*, *Letâif-i Gıyâsiyye*, *Ahlâk-ı Nâsîrî*, *Letâifü'l-Hikme*, *Âgâz u Encâm*, *Mürşidü'l-Kifâye*, *Yezdân-şinâht*, *Tuhfetü's-Şekûr*, *Ulûm-i Hakîkî*, *İlmü't-Teşrîh*, *Musâri'u'l-Musâri*, *Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ*, *Tercüme-i el-Elvâhu'l-Îmâdiyye*, *Tercüme-i en-Nefsü'nNâtika* *Tercüme-i Kitâbü'lHamsîn*, *Tercüme-i et-Teveccühü'l-Etemm* *Tercüme-i Miftâhu'lGayb*, *Mükâtebât*, *Cevâhir-nâme*, *Risâle-i 'Arş(iyye)*, *Kitâbü'l-Efâ'î*, *Mî'râc-nâme*, *Evsâfü'l-Eşrâf*, *Goşâyîş-nâme*, *Tecrîdü'l-Kelâm*'dır.⁴¹

Sonuç olarak Ahî Evran, tasavvufî kimliği, teşkilatçı yönü ve toplumsal sorumluluk bilinciyle 13. yüzyıl Anadolu'sunun sosyal yapısında belirleyici bir rol oynamıştır. Selçuklu idaresiyle kurduğu yakın ilişkiler Ahîlik teşkilâtının kurumsallaşmasını ve geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır. Ahîlerin yalnızca meslekî ve ahlâkî bir yapı olarak değil, gerektiğinde şehir savunmasına katılabilecek kadar aktif bir toplumsal güç olarak ortaya çıkmaları, bu teşkilâtın çok boyutlu karakterini açıkça göstermektedir. Bu yönüyle Ahî Evran, Anadolu tasavvuf tarihinde olduğu kadar sosyal ve kurumsal yapıların oluşumunda da merkezi bir figür olarak değerlendirilmelidir.

3.3. Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled

546/1151 yılında Belh'te dünyaya gelen Bahâeddin Veled, daha çok Bahâ-i Veled lakabı ve "Sultânü'l-ulemâ" unvanıyla tanınmıştır. Kendi beyanına göre ve Sipehsâlâr ile Eflâkî'nin aktardığı rivayetlerde, "Sultânü'l-ulemâ" unvanının kendisine rüyasında Hz. Peygamber (a.s.) tarafından verildiği ifade edilmektedir. Bu rivayet, onun dönemin ilmî ve tasavvufî çevrelerindeki yüksek itibarıyla ilişkilendirilmektedir.⁴²

Bahâeddin Veled'in babası Hüseyin Hatîbî'nin Hz. Ebû Bekir soyundan geldiği ve Sultan Alâeddin Hârizmşah'ın kızıyla evlendiğine dair rivayet tamamen Eflâkî'nin aktardıklarına dayanmaktadır ancak bu görüş diğer kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir.⁴³ Bununla birlikte annesinin Hârizmşahlar hânedanına mensup bir şahsiyetin kızı olduğu ihtimali üzerinde durulmaktadır. Eflâkî, Bahâeddin Veled'in annesinin bu sülâleden Sultan Alâeddin Muhammed Tekiş'in "melîke-i cihân" olarak nitelendirdiği kızlarından biri olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu iddiayı kronolojik açıdan doğrulamak mümkün olmamaktadır. Zira Bahâeddin Veled'in doğduğu tarihte söz konusu hükümdarın henüz evlenmediği, hatta muhtemelen doğmamış olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴ Küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim alan Bahâeddin Veled, Kübreviyye tarikatının önde gelen şeyhlerinden Necmeddin-i Kübrâ'dan (ö. 618/1221) dersler almıştır. Daha sonra Hârizm Sultanı Rükneddin'in kızı Mümine Hatun ile evlenen Bahâeddin Veled'in bu evliliğinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî dünyaya gelmiştir.⁴⁵

Bahâeddin Veled, Mekke'den Şam yolu üzerinden Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'ya geliş tarihi ve ilk olarak hangi şehre yerleştiği hususunda kaynaklarda farklı ve çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Sultan Veled, babasının daha önce bulunduğu başka bir yerden

⁴¹ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu* (Konya: Damla Matbaacılık, 1991), 65-71; Ümit Doğan, *Mevlana Gerçeği* (İstanbul: Destek Yayınları, 2025), 140-142.

⁴² M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/460.

⁴³ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 1/35; Helmuth Ritter, "Mevlana Celaleddin Rumi ve Etrafındakiler", *Türkiyat Mecmuası* 7-8/1 (1942 1940), 269.

⁴⁴ Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", 4/460.

⁴⁵ Turgut, *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*, 48-49.

söz etmemekte; yalnızca Rum ve özellikle Konya'dan bahsetmektedir. Ayrıca Rum Selçuklu sultanlarından yalnızca 1. Alâeddin Keykubad'ın adını zikretmesi, Bahâeddin Veled'in Anadolu'daki faaliyetlerinin büyük ölçüde bu döneme tekabül ettiğini göstermektedir.⁴⁶ Konya'ya yerleştikten sonra Altun-Aba Medresesi'nde dersler vermeye başlayan Bahâeddin Veled, burada ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴⁷ Bu bağlamda, Bahâeddin Veled'in Konya'ya gelişi ve burada karşılaştığı ilgi, dönemin siyasî otoritesiyle kurduğu ilişkinin mahiyetini göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Eflâkî Dede'nin aktardığına göre Bahâeddin Veled, 1228 yılında Konya'ya geldiğinde dönemin sultanı 1. Alâeddin Keykubad (1220–1237) tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve kendisine Taştane'ye⁴⁸ yerleşmesi teklif edilmiştir. Ancak Bahâeddin Veled, bu teklifi nazik bir üslupla reddetmiş; imamların medreseye, şeyhlerin hankâha, beylerin saraya, tüccarların hana, rindlerin zâviyeye, gariplerin ise mastabaya inmeleri gerektiğini ifade ederek Altun-Aba Medresesi'ni tercih etmiştir.⁴⁹ Bu tercih, onun ilme ve eğitim kurumlarına verdiği önemi ortaya koyduğu gibi, kendi ilmî konumunu ve temsil ettiği geleneği bilinçli bir şekilde konumlandırıldığını da göstermektedir.

Sonuç olarak Bahâeddin Veled, ilmî birikimi, tasavvufî şahsiyeti ve yetiştirdiği talebelerle Anadolu'nun düşünce ve irfan hayatında derin izler bırakmış müstesna bir âlimdir. Hayatı hakkında menkıbevî unsurlar bulunmakla birlikte, gerek kendi eserleri gerekse çağdaş kaynaklarda yer alan veriler, onun ilmî ve ahlâkî otoritesini açık biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim kendi eseri *Ma'ârif* başta olmak üzere kaynaklardaki kayıtlar, onun dinî ilimler, hikmet ve tasavvuf sahalarında temayüz etmiş seçkin bir şahsiyet olduğunu açıkça göstermektedir.⁵⁰ Bahâeddin Veled'in Anadolu'ya gelişi ve Selçuklu yönetimiyle kurduğu ilişki ise, yalnızca şahsî bir ilim yolculuğu değil, aynı zamanda bölgenin kültürel ve tasavvufî yapısının şekillenmesinde etkili olan tarihsel bir sürecin parçası olarak değerlendirilmelidir.

3.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6 Rebûlevvel 604 tarihinde (30 Eylül 1207) Horasan bölgesinin önemli ilim merkezlerinden biri olan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir.⁵¹ Annesi, Belh emîri Rükneddîn'in kızı Mü'mine Hâtun'dur.⁵² Babası ise "Sultânü'l-ulemâ" lakabıyla tanınan Muhammed Bahâeddin Veled'dir. Lakabı Celâleddîn olan Mevlânâ'ya, "efendimiz" anlamına gelen "Mevlânâ" unvanı, ona duyulan saygı ve hürmeti ifade etmek amacıyla; "Sultan" mânasına gelen Farsça "hudâvendigâr" unvanı ise babası tarafından kendisine verilmiştir. Doğduğu şehre nispetle "Belhî" olarak anılan Mevlânâ, hayatının büyük bölümünü geçirdiği Anadolu'ya nispetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" adlarıyla da tanınmıştır. Ayrıca müderrislik görevinden dolayı "Molla Hünkâr" ve "Mollâ-

⁴⁶ Ritter, "Mevlana Celaleddin Rumi ve Etrafındakiler", 271.

⁴⁷ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1969), 1/105; Kül, "Anadolu Selçuklu Medreseleri", 135.

⁴⁸ Hükümdarların el yıkama ve abdest alma ihtiyaçları sırasında önlerine leğen ve ibrik getirmekle görevli saray mensuplarına taştâr ve ibrikdâr unvanları verilmekteydi. Taştârın görev yaptığı mekân ise taştane olarak adlandırılmaktaydı; bkz. Erdoğan Merçil, "Taştâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/161.

⁴⁹ Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1989), 1/26.

⁵⁰ Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", 4/460.

⁵¹ Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri I*, 1/154; Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/441.

⁵² Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri I*, 1/38; Sâfi Arpaguş, "Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)", *İstem* 10 (Aralık 2007), 93.

yı Rûm” gibi unvanlarla da zikredilmiştir.⁵³ İlk tasavvufî eğitimini babası Bahâeddîn Veled’den alan Mevlânâ, sade bir tasavvuf anlayışına sahip olmakla birlikte zühdü merkeze alan Kübrevîlik tarikatının Anadolu’daki önemli temsilcileri arasında yer alan bir çevrede yetişmiştir.⁵⁴

Mevlânâ, 1226 yılında Karaman’da, ailesiyle birlikte Belh’ten göç eden Semerkandlı Hoca Şerefeddin Lala’nın kızı Gevher Hâtun ile evlenmiştir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin adlarında iki oğlu dünyaya gelmiştir.⁵⁵ Gevher Hâtun’un vefatının ardından Mevlânâ, Kirâ Hâtun ile ikinci evliliğini yapmış; bu evlilikten Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi adlı bir oğlu ile Melîke Hâtun⁵⁶ adlı bir kızı olmuştur.⁵⁷

Mevlânâ, babası Bahâeddin Veled’in ailesiyle birlikte Belh’ten ayrıldığı sırada yaklaşık beş yaşındaydı. Bu göç sürecinde Nîşâbur, Bağdat, Hicaz, Şam ve Anadolu’nun çeşitli şehirlerine uğramışlardır. İlk eğitimini babasından alan Mevlânâ, daha sonra yedi yıl boyunca Larende’de (Karaman) ikamet etmiştir. Şam’da buldukları sırada Şeyh Muhyiddin-i Arabî, Şeyh Sa’deddin Hamevî ve Osman Rûmî gibi dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarının sohbetlerine katılmış, onların ilmî birikimlerinden istifade etmiştir.⁵⁸ Tefsir, hadis, fıkıh, mantık, usûl, edebiyat, matematik, fen ve tıp gibi pek çok ilim dalında derin bilgi sahibi olan Mevlânâ, babası Bahâeddin Veled’in vefatının ardından ders okutmaya başlamıştır. Bu süreçte Seyyid Burhâneddin ve Şems-i Tebrîzî ile yakın ilişkiler kurmuş; onların rehberliğinde tasavvuf yolunda ilerleyerek yüksek mânevî mertebelere ulaşmıştır.⁵⁹

Mütefekkir ve şair kimliğiyle temayüz eden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 672/1273 yılında Konya’da vefat etmiştir.⁶⁰ Cenaze namazını kıldırılmak üzere tabutun önüne gelen Sadreddin Konevî’nin, derin üzüntü sebebiyle hıçkırıklara boğularak kendinden geçtiği, bu nedenle namazı Kadı Sirâceddin el-Urmevî’nin kıldırıldığı nakledilmektedir. Mevlânâ’nın vefatı, sadece Konya’da değil, geniş bir coğrafyada büyük bir teessürle karşılanmış; farklı din ve inanç mensuplarının da katıldığı cenaze merasimi, onun evrensel şahsiyetini yansıtan dikkat çekici bir hadise olarak tarihe geçmiştir.⁶¹ Mevlânâ’nın en meşhur eseri *Mesnevî* olmakla birlikte, ilmî ve edebî mirası bununla sınırlı değildir. *Divân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâfîh*, *Divân-ı Rubâiyât*, *Mektûbât* ve *Mecâlis-i Seb’a* gibi eserleri de tasavvuf düşüncesi, ahlâk ve insan anlayışı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu eserler, Mevlânâ’nın derin irfanını ve insan merkezli tasavvuf anlayışını yansıtan temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, köklü ilmî birikimi, derin tasavvuf anlayışı ve insan merkezli düşünce dünyasıyla İslam düşünce tarihinin en müstesna şahsiyetlerinden biri olarak temayüz etmektedir. Çocukluk yıllarından itibaren farklı ilim merkezlerinde edindiği tecrübeler, dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarıyla kurduğu irtibatlar ve özellikle Şems-i Tebrîzî ile gerçekleştirdiği manevî yolculuk, onun düşünce dünyasının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Mevlânâ’nın eserlerinde ortaya koyduğu sevgi, hoşgörü ve irfan merkezli yaklaşım, yalnızca kendi dönemini değil, sonraki

⁵³ Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, 29/441.

⁵⁴ Celalettin Çelik, “Mevlana’nın Fikirlerinin Türklerin Dinî Hayatına Etkileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (Haziran 2002), 22.

⁵⁵ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I*, 1/121.

⁵⁶ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II*, 2/14.

⁵⁷ Arpaguş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”, 94.

⁵⁸ Turgut, *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*, 50.

⁵⁹ Arpaguş, “Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)”, 95.

⁶⁰ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II*, 2/63.

⁶¹ Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, 29/445.

asırları da derinden etkilemiş; farklı coğrafya ve kültürlerde karşılık bulan evrensel bir değerler sistemi hâline gelmiştir. Bu yönüyle Mevlânâ, hem ilmî mirası hem de insanlığa hitap eden mesajlarıyla çağlar üstü bir sûfi ve mütefekkir olarak önemini korumaya devam etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminde ilim ve tasavvuf çevreleriyle kurulan ilişkinin, klasik bir “himaye” anlayışının ötesine geçtiğini ortaya koymaktadır. İnceleme sonucunda görülmüştür ki Selçuklu yönetimi, tasavvuf ve ilim çevrelerini yalnızca desteklenen bir zümre olarak değil, devletin toplumsal meşruiyetini güçlendiren ve sosyal düzeni tahkim eden stratejik aktörler olarak konumlandırmıştır. Bu durum, söz konusu dönemde tasavvufî yapılar ile siyasal otorite arasında karşılıklı iş birliğine dayalı özgün bir modelin geliştiğini göstermektedir. Araştırma, Moğol istilası sonrasında Anadolu’ya yönelen ilmî ve tasavvufî göçün rastlantısal bir yer değiştirme değil, Selçuklu yönetiminin bilinçli politikaları sayesinde kalıcı bir kültürel dönüşüme uğradığını ortaya koymuştur. 1. Alâeddin Keykubad’ın uyguladığı iskân, destek ve kurumsallaştırma politikaları sayesinde göçle gelen mutasavvıflar, Anadolu’da yalnızca barınma imkânı bulmamış; aynı zamanda sosyal yapıyı dönüştüren, halk üzerinde etkili ve yönlendirici figürler hâline gelmiştir. Bu durum, devlet otoritesi ile tasavvuf çevreleri arasında kurulan ilişkinin pragmatik ve işlevsel bir zemine oturduğunu göstermektedir.

Çalışmada ele alınan Necmeddîn-i Dâye, Ahî Evran ve Bahâeddin Veled örnekleri, Selçuklu siyasetinin tasavvuf alanını kontrol etmek yerine, onu yönlendiren ve üretken hâle getiren bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Özellikle Ahîlik teşkilâtının devlet tarafından desteklenmesi, tasavvufun ekonomik ve sosyal alanla bütünleştiği özgün bir modelin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu model, tasavvufun yalnızca bireysel manevî arayıştan ibaret olmadığını, toplumsal düzenin inşasında aktif rol oynayan bir unsur hâline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın ulaştığı temel sonuç, Sultan 1. Alâeddin Keykubad döneminde tasavvufun siyasî yapıdan bağımsız bir alan olmaktan çıktığı, aksine devlet politikalarıyla uyumlu ve işlevsel bir karakter kazandığıdır. Selçuklu yönetimi, tasavvuf çevrelerini potansiyel bir muhalefet unsuru olarak değil, toplumsal istikrarı güçlendiren bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, 13. yüzyıl Anadolu’sunda dinî otorite ile siyasal iktidar arasında çatışma yerine uzlaşmaya dayalı bir modelin oluşmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, 1. Alâeddin Keykubad devrinde şekillenen devlet-tasavvuf ilişkilerinin, Anadolu’da uzun vadeli bir sosyal düzenin kurulmasında belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu model, sonraki dönemlerde Osmanlı siyasal ve tasavvufî yapısının teşekkülünde de etkili olacak bir miras bırakmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönem, yalnızca Selçuklu tarihi açısından değil, Anadolu’daki İslam medeniyetinin kurumsal temellerinin atılması bakımından da kritik bir eşik olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ahmed bin Mahmud. *Selçuk - Name*. çev. Erdoğan Mercil. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.
- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri I*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Ahmet Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri II*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Ahmet Eflâkî. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1989.
- Arpaguş, Sâfi. "Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)". *İstem* 10 (Aralık 2007), 91-111.
- Atçeken, Zeki - Bedirhan, Yaşar. *Malazgirtten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*. Konya: Eğitim Yayınevi, 3. Basım, 2019.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren Mevlana Mücadelesi*. Konya: NKM Yayınları, 2012.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık, 1991.
- Bingöl, Galip - Çopur, Hasan. "Alâeddin Keykubad ve Moğollar: Savaş ve Barış Arasında Stratejik Bir Denge". *Anadolu Mecmuası* 4/10 (Kasım 2025), 1-17.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. İstanbul: E Yayınları, 3. Basım, 1994.
- Ceyhan, Semih. "Şems-i Tebrîzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/511-516. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelik, Celalettin. "Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dinî Hayatına Etkileri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/12 (Haziran 2002), 21-38.
- Çetin, Osman. "Sultan I. Âlâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Ocak 1992), 109-115.
- Çubukcu, Hatice. "Necmeddîn-i Dâye Râzî'nin (ö. 654/1256) Mebde ve Meâd Anlayışında Nefsin Yeri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 201-232. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1456010>
- Doğan, Ümit. *Mevlana Gerçeği*. İstanbul: Destek Yayınları, 16. Basım, 2025.
- Eryılmaz, Aydın. "Makâlât adlı eserinde Şems-i Tebrîzî". *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2022), 131-141. <https://doi.org/10.51177/kayusosder.1181443>
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*. çev. Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Gregory Abû'l Farac (Bar Hebraeus). *Abû'l Farac Tarihi*. çev. Ali Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950.
- İbn Bîbî. *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fi'l-umûri'l-Âlâ'iyye*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 2023.
- Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Kuran, Aptullah. *Anadolu Medreseleri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1969.
- Kül, Furkan. "Anadolu Selçuklu Medreseleri: Konya Örneği Üzerinden Bir İnceleme". *Mersin İlahiyat Dergisi* 1/1 (Eylül 2025), 129-146.

- Mecduddîn Feridun Sipehsâlâr. *Risâle-i Sipehsâlâr: Hazret-i Mevlânâ'nın Menkıbeleri*. çev. Ahmet Avni Konuk. İstanbul: Rûmî Yayınları, 2005.
- Merçil, Erdoğan. "Taştdâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/161-162. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 2*. çev. Ali Öngül. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017.
- Okuyan, Mehmet. "Necmeddîn-i Dâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/496-497. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Okuyan, Mehmet. "Necmüddin Daye ve Tasavvufi Tefsiri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 109-121.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Örs, Derya. "Necmuddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri". *Nüşha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/6 (2002), 19-34.
- Ritter, Helmuth. "Mevlana Celaleddin Rumi ve Etrafindakiler". *Türkiyat Mecmuası* 7-8/1 (1942 1940), 268-281.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. "13. Yüzyıl Türkiye'sinde Dini-Tasavvufi Hayat ve Hacı Bektaş Veli". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 102 (Haziran 2022), 211-233.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Sümer, Faruk. "Keykubad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/358-359. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şahin, İlhan. "Ahî Evran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şahinoğlu, M. Nazif. "Bahâeddin Veled". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/460-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971.
- Turgut, Havva Nur. *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yazıcızâde Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*. çev. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009.
- Yıldız, Harun. "Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran İlişkisi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 61 (Ocak 2013), 187-206.
- Yılmaz, Eyyüp. "Moğol İstilâsı Sürecinde Kübrevî Bir Derviş: Necmeddîn-i Dâye'nin Gözüyle Ortaçağ Anadolu'suna Dair Bazı Değerlendirmeler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 54 (Haziran 2022), 45-62.
- <https://doi.org/10.21563/sutad.1129963>